ANTİK ÇAĞ'DA NİKOMEDİA (İZMİT) KENTİ'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

GÜNEY, Hale*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Jeopolitik, bugünün dünyasını anlamlandırmak kadar geçmişi anlamlandırmak için de tarihin kullandığı bir bilim dalıdır. Tarih araştırmalarında salt zaman ve mekân bilgisi tarihî bir olayı anlamakta ve tarihsel süreçteki yerini anlamlandırmakta yeterli olamamakta, devletleri ve toplumları etkileyen coğrafi koşulları da dikkate almak gerekmektedir. Bu anlamda tarih biliminin iktisadi ve siyasi coğrafya olarak karşılanabilecek jeopolitikten faydalanarak araştırmalarına yön vermesi kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın konusu, Antik Çağ'da son derece büyük bir öneme sahip Bithynia Bölgesi'ndeki Nikomedia (İzmit) Kenti'nin jeopolitik açıdan incelenmesidir. Jeopolitik önemini günümüzde de sürdüren Nikomedia (İzmit), ülkemizin en önemli endüstri merkezlerinden biridir. Kent, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yolu ve Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan kara yolunun geçiş noktasında yer alır. Ayrıca korunaklı bir limana sahip olması kara ticareti kadar deniz ticareti konusunda da ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Doğal savunma sistemi sağlayan kıyıya doğru eğimli bir yamaç üzerindeki tepelere kurulan kent, verimli tarım alanlarına, tatlı su kaynaklarına, korunaklı bir limana ve balıkçılığa imkân veren denizi ile, ormanlık alanlara sahiptir. Bu önemli kaynakları sayesinde Nikomedia, tarih boyunca insanların yerleşim yeri olarak tercih ettiği bir mekân olmuş, dahası stratejik öneminin de bir göstergesi olarak Hellenistik dönemde Bithynia Krallığı'na ve Roma döneminde, İmparatorluğun doğusuna başkentlik yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kocaeli, İzmit, Nikomedia, jeopolitik, Bithynia.

ABSTRACT

The study and application of geopolitics allows us to understand the influence of an entity's political and economic geography on its power foreign policy, and other socio-political aspects. Knowledge of the data with which geopolitics is concerned is indeed invaluable for historical research, as information related

* Dr., **e-posta:** haleguney@yahoo.com

to either time or place, but not both, is insufficient for understanding historical events within a historical context.

This study will demonstrate the geopolitical importance of ancient İzmit, Nicomedia, which was one of the most important cities, if not the most, of the Bithynian region throughout antiquity. In fact, İzmit's geopolitical importance continues today, with the area around İzmit being one of Turkey's most crucial industrial centres. The research will highlight how Nicomedia's position at the crossroads of major land and sea routes connecting the Asian, European and African continents, and its possession of the natural harbours with natural defense enabled it to become a crucial trading centre throughout history and up to today. The opportunities for healthy urban development and prosperity that Nicomedia provided were generous. Sizeable forests of fir, beech and oak trees enabled the establishment of shipbuilding and furnished an important trade commodity; the fertile flat plains around ancient İzmit provided wealth through intensive fruit production and agriculture; Nicomedia's freshwater sources allowed it to be transformed into a cosmopolitan city and to develop astonishing irrigation techniques and architecture. These strategic and economic advantages were the main reasons why Nicomedia served as a capital city in antiquity, being the capital of the Kingdom of Bithynia during the Hellenistic Period and of the Eastern Roman Empire between 284 and 330 AD.

Key Words: Kocaeli, İzmit, Nicomedia, geopolitics, Bithynia.

Jeopolitik, Yunanca bir kelimedir. Yunanca "yer, ülke" anlamına gelen *Geo* ve "politika, vatandaşlık hakkı ve devlet yönetimi" anlamına gelen *Politeia* kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. (Koçak-Şahin, 2003: 337 dn. 1-2). Bir bütün olarak ele alındığında *geopolitik* kelimesi "politik siyaset" ve "toprak siyaseti" (aynı zamanda dünya siyaseti) kavramlarına işaret eder. (age 338). Jeopolitik hakkında önemli araştırmaları bulunan İlhan, jeopolitiği, bir milleti, milletler topluluğunu veya bir bölgenin bulunduğu coğrafya üzerinde değişen ve değişmeyen unsurları dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı dönemde üstün olan güç merkezleri inceleyip değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve amaçlarını araştıran belirleyici bir bilim olarak tanımlamaktadır. (İlhan, 1986: 611). Jeopolitik günümüzdeki ve gelecekteki güç ve hedef ilişkilerini fizikî ve siyasal coğrafyayı esas alarak incelemektedir. Dolayısıyla bütün güç unsurlarının coğrafi verilerle politikaya verdiği yönü belirler. (Koçak-Şahin, 2003: 342).

Jeopolitiğin üzerinde durduğu başlıca konular coğrafi konum, toplumlar, toprak üstü ve altı kaynaklar, sermaye hareketleri, manevi ve ideolojik etkenlerdir. (Uçarol, 1978: 2). Dolayısıyla coğrafi konum, mevki, jeolojik-jeomorfolojik yapı,

iklim, flora-fauna, yer üstü-yer altı kaynaklar ve siyasi durum gibi unsurlar bir mekânın jeopolitik yapısında etkili olan belirleyici unsurlardır. (Koçak-Şahin, 2003: 345). Bu unsurların elverişliliği ya da zenginliği oranında o bölgenin ya da kentin jeopolitik önemi artmaktadır. Bu nedenle "Jeopolitik Açıdan Nikomedia Kenti" adlı çalışmamızın ilk bölümünde kent, siyasi durum dışında, bahsedilen belirleyici jeopolitik unsurlar açısından ele alınmıştır. Belirleyici unsurlardan siyasi durum ise kentin geçirdiği tarihsel süreçte değerlendirilmiş ve böylece kentte var olan siyasi organizasyonlara "Antik Çağ'da Nikomedia Kenti'nin Jeopolitik Önemi" başlıklı ikinci bölümde yer verilmiştir. Bu bölüm, "Hellenistik Dönem'de Nikomedia (MÖ c. 264-74)" ve "Roma Dönemi'nde Nikomedia (MÖ 74-MS. 476)" olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır.

XIX. yüzyılda ortaya çıkan "jeopolitik bilimini" Antik Çağ'da terim olarak bire bir karşılayan sözcük bulunmamaktadır. Ancak bazı Antik yazarlar, bir kenti ya da bir tarihî olayı ele alırken "jeopolitik" kavramı içinde değerlendirebileceğimiz birtakım bilgiler vermektedir. O dönemde adı konulmamış da olsa Antik yazarların "jeopolitik" kavramından haberdar olduklarını, olaylara ve mekânlara ilişkin yaptıkları değerlendirmelerde bu unsuru dikkate aldıklarını görmekteyiz. Mesela, Herodotos Skyth yani, İskit topraklarını ve İskitlerin yaşam koşulları, coğrafyalarından bahsederek aslında İskit coğrafyasının jeopolitik özelliklerini de paylaşmaktadır. (**Hdt**. IV 1-2, 19). Aristoteles ise **Politikası**'nda ideal devletin konumuna ve savunma sistemlerine ilişkin bilgiler verir. Aristoteles, coğrafi konumun devletin rejimini etkileyen bir unsur olduğunu akropolisin, oligarşi ve monarşiye, düzlük alanın ise demokrasiye uygun olmasıyla açıklar. (Aristot. **Ath. pol.** VII 7, 10). Ünlü coğrafyacı Strabon, **Geographika** adlı kitabının ilk iki cildini coğrafya tarihine ayırması açısından önemlidir. Tarihçi Thukydides ise coğrafyanın jeopolitik üzerindeki etkisiyle ilgili olarak, sahipleri en çok değişen toprakların en verimli topraklar olduğunu ve bunların istilaya açık olduğunu yazar. (**Thuk.** 1 2). Bu sözlerden bir ülkedeki jeopolitik avantajların dış tehditleri artırması açısından nasıl bir dezavantaja dönüşeceği anlaşılabilir.

Görüldüğü üzere jeopolitik kelimesi kullanılmasa da Antik yazarlar jeopolitikle ilişkili birçok konuya değinmektedir. Dolayısıyla, Nikomedia konusunda bilgi veren Antik kaynaklar da kente ait bilgiler verirken jeopolitik terimini kullanmamakta, ancak kentin doğal kaynaklarından mimari özelliklerine kadar pek çok konuda bilgiler sunmaktadır.

I. Bölüm: Jeopolitik Açıdan Nikomedia Kenti

Nikomedia Kenti'ni jeopolitik açıdan değerlendirirken ilk olarak üzerinde duracağımız konu, şüphesiz kentin coğrafi konumu ve bunun kente kazandırdığı avantajlardır. Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nin (Kocaeli İli ve çevresi) en önemli kentlerinden biri olan Nikomedia (İzmit) kenti 29˚22' ve 30˚21' doğu boylamları 40˚31' ve 41˚13' kuzey enlemleri arasında yer alır. Nikomedia/İzmit

güneyde; Bursa ve Yalova, batıda; İstanbul, doğuda; Sakarya ile komşudur. Antik Coğrafyacı Ptolemaios kentin konumunu, 57˚30' doğu, 42˚30' kuzey olarak verir. (Ptol. **Geogr.** V 1, 2). Kentin egemenlik alanı tam olarak belirli değildir, ancak Plinius'a göre, Nikomedia kentinin sınırları Sophon (Sapanca) Gölü'ne kadar uzanır. (Plin. **Epist.** X 41).

Bithynia Bölgesi özellikle boğazlar nedeniyle tarih boyunca stratejik bir geçiş noktasında bulunur. Bu nedenle Nikomedia, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yolu ve Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan kara yolunun geçiş noktasındadır. Kent, İstanbul'dan doğuya giden ana yolun üzerindedir. Doğudaki bir düşmana karşı harekatlarda Nikomedia uzun bir yolun başlangıç noktası olur. (Foss, 2002: 10). Kent, Roma İmparatorluğu'nun doğu kısmını kontrol altında tutması için etkili bir üs ve imparatorluğun batı bölümü ile arasında bağ kurmasını sağlar. Kent, Karadeniz ve Marmara olmak üzere iki denizde de sahil şeridine ve limana sahiptir. Nikomedia'nın kara ve deniz yolu üzerindeki bu konumu jeopolitik önemini artıran unsurlardandır.

Kentin bulunduğu coğrafyaya daha geniş bir çerçeveden bakıldığında Marmara Denizi'nin kentin konumuna yaptığı etki açıkça görülebilir. Aslında Nikomedia bir kent olarak kendine özgü bu coğrafi bölgenin, Marmara Bölgesi'nin en küçük biriminden biridir. Marmara Denizi Çanakkale ve Istanbul Boğazları arasında bir iç deniz olarak Asya'yı ve Avrupa'dan ayırır. Boğazlar aracılığıyla Karadeniz'e, Çanakkale Boğazıyla da Ege Denizi'ne açılır. (Cramer 1832: 34) Marmara Denizi, âdeta büyük bir göl gibi, bahsedilen bu coğrafya içinde bir düğüm .noktası oluşturarak Karadeniz ve Ege Denizi ile ve dolaylı olarak ta Akdenizle bağlantı kurar. (Graham, 1982: 118) Bugün olduğu gibi antik çağda da çevresindeki kara parçalarını birleştirir; Mysia, Bithynia, Thrace, Troas gibi mikro bölgelerin hem denizden hem de karadan bağlantısını sağlar. Bu sayılan mikro bölgelerin her biri antik çağda bugünün Marmara Bölgesi'ni oluşturuyordu. (Broughton, 1938: 599-600) Bu eşsiz jeopolitik konum ve stratejik üstünlük Marmara Denizi'nin çevresindeki mikro bölgelerin yanı sıra kendine yakın coğrafyalardaki mikro bölgelerle de bağlantı kurmasını sağlar. Bir coğrafi unsur olarak Marmara Denizi daha büyük ölçekte deniz ve kara bağlantısı yapan Akdeniz'in küçük bir benzeri gibidir.[1] Sadece konumu değil doğal kaynakları ile de dikkat çeken bölge tarih boyunca taşımacılık ve ticaretin yoğunlaştığı bir yer olmuştur.

Bahsedilen ekonomik ve stratejik avantajlar kentin hem Hellenistik hem de Roma döneminde (284-330) başkent olarak öne çıkmasında büyük rol oynar. Nikomedia, Nikaia ve Konstantinopolis arasında yapılacak bir karşılaştırma kentin ayırt edici bir özellik olarak konumunu ve yerleşim yeri olarak elverişliliğini daha

[1] Genel olarak Braudelyan Akdeniz'in yeniden yorumlandığı, yankı uyandıran, üzerine çok sayıda eleştirinin yazıldığı ve hâlen yazılmakta olan önemli çalışma için **bkz.:** P. Horden-N. Purcell, **The Corrupting Sea,** Oxford 2000.

iyi anlamamızı sağlar. C. A. Mango Konstantinopolis'in Constantinus tarafından başkent olarak seçilmesinin makul bir seçim olmaktan ziyade büyük bir kumar olduğunu yazar. Eğer kentin ünik bir konumu var ise Tetrarşi Dönemi'nde neden Roma İmparatorluğu'na başkentlik yapmadığını sorgular. (Mango, 1995: 1-6) Aslında Konstantinopolis'in anlatılagelen eşsiz konumu Herodotus'un aktardığı meşhur bir alıntıdan kaynaklanır. Herodotus'a göre Pers generali Megabazus Byzantion'a geldiğinde Chalcedon'u kuranları kör olmakla suçlar. Çünkü Byzantion gibi daha avantajlı bir yer dururken karşı yakadaki Chalcedon'u tercih ederler. (**Hdt.** IV, 144; Plin. **Nat.** V 43) Buna rağmen Byzantion pek çok dezavantajı barındırır. İlk dezavantaj saldırılara karşı açık konumudur. Çünkü bulunduğu mevkide dağlar doğudan batıya doğru paralel uzanır ve bu da kenti dış tehditlere karşı savunmasız kılar. Böylece, kent Avrupa yakasında izole olur. Karadeniz kıyısında ise Bulgaristan'daki Sozopolis'e kadar başka hiçbir doğal liman yoktur ve önemli kentler Heracleia, Selymbria and Hadrianopolis ile sınırlıdır. Bir başka problem kente su sağlamada yaşanır ki bu sorun bugün de geçerlidir. Antik Çağ'da bu sorun 100 km ötedeki Istranca Dağları'ndan su kemerleriyle getirilen kaynakla çözülmeye çalışılır. (Mango, 1995: 1-6)

Genel olarak Konstantinopolis'in başkent yapılmasından sonra Nikomedia'nin öneminin azaldığı kabul edilir. Ancak, bu azalma Nikomedia'nın artık bir başkent olmaması ya da merkezi bir üs olmamasıyla ilgilidir. Kentin tarihindeki muhtemelen en büyük ekonomik değişim Konstantinopolis'in başkent olmasıyla gerçekleşir. Yeni başkent büyük bir pazar yaratır ve hemen yanı başındaki Nikomedia bu arzın karşılanmasında önemli bir rol oynar. Nikomedia'danKonstantinopolis'e yapılan yapılan büyük ölçekli ihracat kente hatırı sayılır bir zenginlik getirir. Konstantinopolis başkent olarak bir tüketim merkezi olurken, Nikomedia üretici ve başkentin yiyecek tedarikçisi kent olarak yerini alır.[2]

Kent, Antik Çağ'da en büyük rakibi olan ve bugün Bursa sınırlarında kalan Nikaia (İznik) ile kıyaslandığında Nikomedia'nın konumu daha da belirginleşir. Nikomedia'nın konumu Nikaia ile benzerlik gösterir. Ancak Nikomedia iki yönden daha üstündür. **Birincisi** Avrupa'ya daha yakındır ve Asya'yı Avrupa'dan ayırır. Böylece Bizans'dan başlayan yol Küçük Asya yönünde Nikomedia'dan geçer. Bu özellik Bizans başkent olduğunda da geçerliliğini korur. İkinci üstünlük, Nikomedia'nın doğrudan denize çıkışı olmasıdır. Astakenos Körfezi'nin darlığı, kenti denizden gelebilecek saldırıları önleyecek konuma getirir. (Ruge, 1936: 486-488). Ayrıca, gemilere Bithynia'nın içlerine kadar ulaşma olanağı veren uzun bir körfezin başında bulunması jeopolitik önemini artırır. (Foss, 2002: 1).

Jeopolitik açıdan incelemeye devam ettiğimizde, **ikinci** olarak kentin jeolojik-jeomorfolojik özellikleri gelir. Kent sadece denizden gelecek saldırılara karşı değil,

[2] Nikomedia'nın bu dönemde artan ekonomik önemi için **bkz.:** C. A. Mango-G. Dagron, **Constantinople and its hinterland: papers from the twenty seventh spring Symposium of Byzantine Studies,** Oxford 1993.

karadan yapılacak saldırılar karşısında da korunaklı olduğu görülür. Kentte doğal savunma sistemi sağlayan, yerleşime elverişli tepeler bulunmaktadır. Bu nedenle kıyıya doğru eğimli bir yamaçtaki dört tepe üzerine kurulmuştur. (Ruge, 1936: 490), (**Fotoğraf 1, bkz.:** s. 1584). Bu özellik jeopolitik bir avantajdır. Nikomedia, bu jeopolitik avantaja rağmen III. ve IV. zaman gibi oldukça yeni jeolojik yapı üzerinde bulunduğu için sık sık depremlere maruz kalır. Kentin güneyinden, aktif olan Kuzey Anadolu Fay Hattı geçer. Kenti yerle bir edecek kadar şiddetli yaşanan depremlerin bazıları kentin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Belki de kentin jeopolitik açıdan tek büyük dezavantajı depremlerdir. Ancak Nikomedia'nın tarihi boyunca şiddetli depremlere maruz kalması, her yıkımın ardından sürekli aynı yere kurulması ile tezat oluşturur. Bu da bir bakıma kentin yaşam alanı açısından ne kadar iyi bir konumda olduğunu gösterir.

Marmara Denizi kıyısındaki Nikomedia'nın jeopolitik olarak değerlendirilebilecek **üçüncü özelliği** ise iklim, flora-fauna ve yer üstü kaynaklarıdır. Karadeniz ile Akdeniz iklimi arasında, canlıların yaşaması için elverişli, geçiş ikliminin özelliklerini taşımaktadır. Kışları ılık ve yağışlı, yazları sıcak ve az yağışlı geçer. **(Kocaeli Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kocaeli İl Çevre Durum Raporu, 2006 [http://www.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/kocaeliicd2006.pdf])**. Kentin kuzeyindeki Kandıra Bölgesi erken dönemlerden beri gemi yapımında kullanılan ormanlık alanlar ile kaplıdır. Sakarya Irmağı'nın batısından başlayan Samanlı Dağları Nikomedia'nın kuzeyinde de yükselmektedir. Bölgede bilinen ormanlar köknar, kayın ve meşe ormanlarıdır. Kent ve çevresindeki özellikle gemi yapımı için kullanılan kaliteli ve zengin ağaç türünün varlığından ilk kez Ksenofon bahseder. Ksenofon ayrıca her türlü bakla çeşidinden, tatlı bir şarabın elde edildiği bol miktarda yetişen üzümden, incirden ve buğday, arpa, susam, darı gibi tahıl ürünlerinden de söz eder. (Ksen. **An.** VI 4, 4-6) Şüphesiz, ahşap işçiliği kente önemli bir zenginlik getirmiştir. Ahşap özellikle gemi yapımında önemli ölçüde kullanılmıştır. (Lib. **Or**. 61 7-10, 21). Arrianos, Traianus'un Parth Seferi'ni yazarken Nikomedia'da *navis oneraria* denilen dev kargo gemilerine benzer gemilerin yapıldığını yazar. (Arrian, **Parth.** FGH 19) Roma Dönemi'nde Plinius, kentin doğal kaynakları konusunda bilgiler vermektedir. Buna göre, Nikomedia'da büyük bir göl bulunmakta ve bu göl üzerinde mermer, tahıl ürünleri, yakacak ve yapı alanında kullanılacak odunlar çok ucuz ve az bir çabayla gemilerle karaya ve buradan arabalarla büyük bir zorlukla ve pahalı olarak denize götürülmektedir. (Plin. **Epist.** X 51). Burada Plinius'un bahsettiği büyük göl Sapanca Gölü'dür.

Doğal kaynaklarının yanı sıra kent, verimli bir araziye de sahiptir. İzmit Ovası kadar, kentin doğusundaki Adapazarı Ovası da, yine verimli bir tarımsal alandır. Libanius'tan öğrendiğimize göre Nikomedia'nın, yoğun meyvalık ve tarım alanları olan bir çevresi bulunmaktadır, ayrıca denizinde balık çeşitliliğine sahiptir. (**Lib. Or**. 61 9). Özellikle sahip olduğu deniz ürünlerinin zenginliği, kent sakinlerinin balıkçılıkla uğraşmalarına imkân vermiştir. Kentin Roma Dönemi

sikkeleri üzerindeki ton balığı gibi betimler bunun bir göstergesidir. (Waddington, 1908: 529, 102). Kente ekonomik bir değer olarak baktığımızda hem Marmara ve Karadeniz'e açılan limanlarının varlığı hem de kara yolu kavşağında olması doğal olarak yoğun bir ticari hayatı gözler önüne serer. Gerek kara gerekse deniz ticareti kente önemli bir zenginlik getirir. Öyle ki Akdeniz Dünyası'nın çeşitli yerlerinde Nikomedialı tüccarlara ve vatandaşlara rastlamak mümkündür. (**IGR I**, no. 417). Kentin Roma dönemi sikkeleri üzerindeki gemi pruvası, yelkenli kadırga gibi betimler deniz ticaretinin ve kent limanının öneminin bir göstergesidir.

(Waddington, 1908: 518, 24; 540, 187). (**Fotoğraf 2**).

Fotoğraf 2: İmparator Commodus Dönemi'nde basılan kent sikkelerinden arka yüzde iki imparator tapınağı ve yelkenli kadırgayı gösteren betim. (Waddington, 1908: 537, 165).

Jeopolitik açıdan ele alacağımız **dördüncü ve son özellik** ise kentin yer altı kaynaklarıdır. Kent ve çevresi yer altı kaynakları bakımından da zengindir. 1960'ların ortalarında Altınlı tarafından İzmit-Hereke-Kurucadağ Bölgesi'nde yapılan jeolojik araştırmalar sonunda, barit, linyit, bakır, demir, yapı ve kiremit toprağı, yapı ve kireçtaşı, kaynak ve yer altı suları tespit edilmiştir. (Altınlı, 1968: 19). Kentte bulunan bu madenlerden Antik Çağ'da bilinen ve kullanılanlar işletilerek kentin ihtiyacını karşılıyor olmalıdır. Mesela, 2006 yılı "Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" sırasında Kandıra'da yürütülen çalışmalarda antik bir taş ocağı bulunmuş ve bunun lahit üreten bir taş atölyesi olduğu anlaşılmıştır. (Çalık Ross, 2007: 117 vd.).

Kentin yer altı kaynakları açısından bir diğer özelliği tatlı su kaynaklarına sahip olmasıdır. Günümüzde de olduğu gibi su bir yaşam kaynağı olarak insanoğlunun zaruri ihtiyaçlarındandır. Bir kent ne kadar jeopolitik ve stratejik öneme sahip olursa olsun, su kaynakları açısından yeterli olmayabilir ve bu da

büyük bir dezavantajdır. Ancak Nikomedia su kaynakları konusunda da zengindir. Kentte bilinen en eski tatlı sular Kahyakadın suyu, Malta Pınarı ve Paşasuyu'dur. Bunlardan Paşasuyu su sitemi, İzmit'in 20 km kuzeydoğusundadır. Paşasuyu su yolu bir Roma yapısıdır ve MS. 111-113 yıllarında yaptırılmıştır. Topallar Köyü'nün hemen doğusundaki Kayacık Dere veya Bıçkı Dere olarak adlandırılan dere yatağının doğu kenarındaki sert kayaların arasından çıkan Paşasuyu, 1950'li yıllara kadar İzmit merkezinin su ihtiyacını karşılanmıştır. (Aksoy, 2000: II. Bölüm). (**Fotoğraf 3, bkz.:** s. 1584).

II. Bölüm: Antik Çağ'da Nikomedia Kenti'nin Jeopolitik Önemi

A. Hellenistik Dönem'de Nikomedia (MÖ C. 264-74)

Jeopolitiğin bir bölgeyi incelerken ele aldığı unsurlardan olan siyasi durum, bir bölgedeki siyasi organizma, merkezi otorite ve istikrarın varlığı gibi konuları irdeler. Bu nedenle, siyasi açıdan Nikomedia'ya yer verirken, bunu kentin geçirdiği tarihsel süreç içerisinde ele almak yerinde olacaktır. Böylesine önemli özelliklere sahip bir kentin, tarihin hemen her döneminde insanları çekmiş olması beklenir. Nikomedia, Hellenistik dönemde kurulmuş bir kenttir. Hellenistik Dönem Öncesi bilgilerimiz sınırlı olsa da, bölgede bir Thrak kavmi olan Bithynler'in yaşadığını biliyoruz.

Bithyniler'in bölgeye gelmesi, Demir Çağı'nın başlangıcında, Kuzey Avrupa'daki kavimlerin önlerindeki kavimleri doğuya doğru itmesi sonucu Thrak kavimlerinin Anadolu'ya girmesiyle başlar. (Çapar, 1987: 12-33). Thrak kavimleri olan Bithynler ve Thynler, yaklaşık iki yüz yıllık bir süreçte, Phrygialılar'ın önderliğinde, Anadolu'nun kuzeyine ve kuzeybatısına yerleşir ve zamanla bölgenin etnik yapısını oluştururlar. Antik kaynaklar bu bilgilerimizi destekler. Tarihçi Herodotos, Thrakia'dan Anadolu'ya göç eden Bithynialılar'dan "Asya Thrakları" ya da "Thrakia'nın Bithynleri", ülkelerinden de "Asya Thrakiası" ya da "Thrakia Bithyniası" olarak bahseder. (**Hdt.** VII 7, 5). Bithynler, yoğun olarak Kuzeybatı Anadolu'ya yerleşmeleri nedeniyle bölgeye adlarını verirler. Burasının yerleşim alanı olarak seçilmesinde şüphesiz sahip olduğu konum ve yaşamaya elverişli yapısı etkili olur. Antik yazar Appianos, MÖ VII. yüzyıldan önce Bithynialılar'ın kendilerine Bebrykler dediklerini ve Thrak kökenli bu halkın Bithynia Bölgesi'ne geldikten sonra Bithynler olarak adlandırıldığını yazar. (App. **Rom. Hist.** II 12, 1). Tarihçi Herodotos, MÖ IX. yüzyılın sonlarında, Lydia Krallığı'nın Anadolu'nun batısını ve kuzeyini kontrol etmeye başladığı dönemde, Bithynia'nın Lydia Krallığı'nın egemenliği altında bulunduğunu yazar. (**Hdt**. I 28). Anadolu'nun Pers egemenliğine girdiği MÖ VI. yüzyılda ise Ksenophon, Bithynia'da merkezi yerel bir iktidar olmadığını ve Bithynialılar'ın küçük ya da büyük köyler hâlinde yaşadığını kaydeder. Bölge, Pers hâkimiyetinde, Daskyleion Satraplığı'nın kontrolünde kalır. (Ksen. **An.** VI-V, 7-8). Bu bilgilerden Bithynler'in bölgede tek başlarına siyasi bir organizasyon kuramadıkları anlaşılır.

MÖ V. yüzyılın ikinci yarısında, Bithynia'da hanedan üyesi olarak, Diodalses, Botiras ve Bas gibi yöneticiler Bithynialılar'ı bir araya getirmeye çalışır. (Jones, 1998: 147). Bas'tan sonra yerine oğlu Zipoites, Bithynialılar'ın başına geçer ve bölgede birliği sağlayarak MÖ 297-6'da Bithynia Krallığı'nın ilk kralı olur. (Mørkholm, 2000: 205). Kral, Batı Anadolu ve Bithynia'yı ele geçirerek Anadolu'da hâkimiyet kurmak isteyen Seleukos Krallığı'na karşı başarılı bir mücadele verir. Zipoites, bağımsızlığı tanınan bir krallığı, oğlu I. Nikomedes'e bırakarak ölür. Böylece, I. Nikomedes, MÖ c. 280/79 yılında Bithynia Krallığı tahtına geçer. (**Diod.** 19 60). Nikomedes MÖ c. 264 yılında kendi adına Nikomedia kentini kurar ve burayı krallığın başkenti yapar. Kralın, Körfez'in karşı kıyısındaki Astakos yerine, neden yeni kent ve başkent olarak Nikomedia'yı seçtiği konusunda öncelikle bir efsane bilinmektedir. Buna göre, Astakos'ta, yeni kentin nerede kurulacağı konusunda tanrılara danışılır, kurban sunulur, ve tam kurban sunakta yakılırken bir kartal aniden ortaya çıkarak kurban edilen hayvanın başını ateşten kapar ve aynı zamanda yerden bir yılan yüzerek, ilerlemeye başlarlar, İzmit Körfezi'ni geçerek bugünkü İzmit'in olduğu yamaca varırlar. Bunun üzerine, kahinler tanrıların kentin buraya kurulmasını istedikleri yorumunu yapar. Bu olay, kentin 500. kuruluş yıl dönümünde bastırılan sikkelerde betimlenir. (Bosch, 1942: 18 vd.).

Efsaneyi bir tarafa bırakırsak Nikomedia'nın Bithynia Bölgesi'ne hâkim konumu ve yerleşim açısından uygun tepelere sahip olması nedeniyle, akropolis merkezli kurulan Hellenistik dönem kent modeline de uygun olarak, düz bir arazide bulunan ve savunma açısından zayıf olan Astakos yerine, hem yeni kent hem de başkent olarak seçilmesi son derece doğaldır. Nikomedia, yaklaşık iki yüzyıl boyunca krallığa başkentlik yapar. (Ruge, 1936: 488).

Kentin Hellenistik dönemdeki durumu hakkında bilgiler sınırlıdır. Arkeolojik olarak desteklenememekle birlikte Hellenistik bir krallığa yakışır bir biçimde kentte imar faaliyetleri yapılmış olmalıdır. Kentlerin güvenliğini sağlayan en önemli mimari unsur olan surlar şüphesiz Nikomedia'da da bulunur. Ancak kentin Hellenistik dönem sur kalıntıları tam olarak tespit edilememiştir. Bir diğer önemli mimari yapı olan ve Hellenistik dönemde kentin manzaraya hâkim doğal yamacına yapılan tiyatro, Hellenistik Dönem'de kurulmuş bir başkent olmasından dolayı Nikomedia'da da kentin manzaraya hâkim en görkemli yerine kurulmuş olmalıdır. Nikomedia kent surlarının kalıntılarını inceleyen Foss, Nikomedia tiyatrosunu Libanius'un aktardıkları ve bazı tespit edilen kalıntılar üzerinden inceler. (Foss, 1996: 9 vd.). Nikomedia'da 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilen "Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" sırasında Libanius'un bahsettiği tiyatroya ilişkin önemli kalıntılar tespit edilmiştir. (Çalık Ross, 2007: 97 vd.).

Antik kaynaklardan öğrendiğimize göre kent, bu dönemde tıpkı Pergamon ve Seleukeia gibi Anadolu'nun ve Hellenistik Dönem'in birkaç önemli başkenti

arasında yer alır. Tarihçi **Ammianus Marcellinus,** Nikomedia'nın, Nikomedes tarafından kıymetli eserlerle süslendiğini, görkemli anıtlarla donatıldığını ve bunun sonucunda kentin yalnız komşu krallıkları değil, Romalıları da kendine hayran bıraktığını kaydeder. (Amm. **Marc.** 22, 9, 3). Bu ifadeler kentin Hellenistik dönemdeki görkemi konusunda bir fikir vermektedir. Ayrıca Plinius'un ifadelerinden, Praksiteles'in Knidos Aphroditesi'ni yeni kurulan kent için istemesi Nikomedia krallarının sanata verdiği önemi gösterir. Aslında Bithynialılar'ın Trak kökenli oldukları düşünülürse, bu durum Yunan kültürüne olan yakınlıklarını da gösteren en çarpıcı örnektir. (Plin. **Nat.** VII 39). Genel olarak Bithynia krallarının diğer Yunan kentleriyle özellikle de Olympia, Delphi, Delos, Epidaurus ile kurdukları dinsel, ekonomik,entellektuel ve kültürel bağlar dikkat çeker. III. Nikomedes Delos'ta Isis ve Nemesis Tapınakları'nda sunularda bulunur ve ayrıca Delphi'ye 30 köle hediye eder. I. Prusias 227 yılındaki depremde ağır hasar gören Rodos'a yardım eder ve Girit'e elçiler gönderir. Bithynia Krallarının Yunan dünyası ile arasındaki iletişimi gösteren liste böylece uzayıp gitmektedir. Krallar *euergetes* ve *proxenos* kurumlarını ekonomik ve siyasi ilişkilerini güçlendirmek için en yüksek düzeyde kullanırlar. (Fernoux, 2004: 61 vd,)

Nikomedia'yı başkent yaparak krallık için son derece stratejik ve güçlü bir merkez seçen I. Nikomedes, MÖ c. 250 yılında öldükten sonra yerine, hakkında son derece sınırlı bilgilerimiz bulunan, oğlu Ziaelas (MÖ c. 250- c. 230) tahta geçer. Bithynia, Ziaelas döneminde doğuya doğru genişler. Phrygia ve Paphlagonia sınır bölgeleri Bithynia ile bağlanır. (Meyer, 1899: 517). Ziaelas'dan sonra yerine oğlu I. Prusias (MÖ c. 230-182) yönetime geçer. Bu dönemde, gittikçe büyüyerek güçlenmekte olan Roma Devleti'nin Anadolu da dâhil olmak üzere Akdeniz Dünyası'nda cereyan eden siyasi arenada etkili bir söz sahibi olduğu hatta, hakem konumunda Hellenistik krallıklar arasındaki ilişkileri yönlendirdiği görülür. İşte bu yeni durumda, I. Prusias, Makedonia Kralı V. Philippos ile Hannibal'in Roma'ya karşı kurduğu ittifakta Makedonia'nın safında yer alır. MÖ 202 yılında I. Prusias ile Kios şehri arasında yaşanan anlaşmazlık sonucunda V. Philippos, Kalkhedon, Kios ve Myrleia'yı işgal eder ve buraları I. Prusias'a armağan olarak verir. (**Strab**. XII 4, 3, Arslan, 2007: 336 dn. 1534). Böylece Bithynia'nın sınırları Mysia ve Olympia'ya kadar genişler. I. Prusias, Magnesia Savaşı öncesinde tarafsız kalır. (Arslan, 2007: 116). Magnesia Savaşı sonrası yenilen Seleukoslar ile Roma arasında yapılan Apameia Antlaşması'nda Mysia, Hellespontos Phrygia'sı, Pergamon Kralı II. Eumenes'e verilir. Bunun üzerine, I. Prusias, Pergamon Kralı ile anlaşmazlığa düşer. (Radt, 2002: 33, Malay, 1992: 64, Arslan, 2007: 63).Bunun üzerine, MÖ 183 yılında I. Prusias, II. Eumenes'e karşı savaşır. (Harris, 1980: 862). Ancak Eumenes'e karşı yenilmesinden sonra devreye Roma girer. Savaş, toprakların Pergamon'a geri verilmesi ile son bulur. (Radt, 2002: 32-33).

I. Prusias MÖ 182 yılında öldükten sonra yerine oğlu II. Prusias (MÖ 182-149) tahta geçer. II. Prusias Makedonia Kralı Perseus'un kız kardeşi ile evlenerek

ilişkilerini güçlendirir. Kral, Bithynia hanedanlığının en savaşçı kralı olarak Makedonia Kralı V. Philippos'un yardımı ile Bithynia sınırlarını Rhyndakos Irmağı (Manisa, Kocaçay) ile Olympos Dağı'na kadar genişletir. (**Strab**. XII 4, 3, Harris, 1980: 861 vd.). Ayrıca II. Prusias Roma'ya giderek teritoryumunun genişletilmesini ister, ancak bu isteği kabul edilmez. (**Polyb.** XXXI 32, Magie 1950: 767 dn. 65). Bunun üzerine, II. Prusias, o sırada II. Eumenes'in ölümünü de fırsat bilerek Pergamon'a tekrar saldırır. (Radt, 2002: 36). Ancak yenilerek Roma'nın ultimatomu üzerine anlaşma yapmak zorunda kalır ve savaş tazminatı verir. (**Polyb.** XXXII 16, XXXIII 1, 7). II. Prusias sert mizacıyla halkı bezdirirken, Prusias'ın Roma'da eğitim gören oğlu II. Nikomedes hem Romalılar hem de Bithynialılar arasında sevilmeye başlar. II. Nikomedes MÖ 149'da taht için bir girişimde bulunur. Bunun için Pergamon Kralı II. Attalos'tan ve Roma'dan destek görür. (Radt, 2002: 36). Roma'dan Nikomedia'ya gelen Nikomedes babasını öldürtür ve krallığın başına geçer. (Harris, 1980: 863). Böylece Roma'nın desteği ile II. Nikomedes (MÖ 149-127) Bithynia kralı olur. Bu dönemde gerçekleşen en önemli olaylardan biri, Pergamon hanedanlığının son kralı III. Attalos'un, MÖ 133'te krallığını Roma'ya miras bırakarak ölmesidir. III. Attalos'un ölmesiyle Bithynia Krallığı'nın Pergamon ile olan mücadelesi geride kalır. MÖ 128'de II. Nikomedes'in ölmesi üzerine yerine oğlu III. Nikomedes (MÖ 127-94) tahta geçer. MÖ 109/8'de III. Nikomedes Euergetes, Pontos Kralı Mithridates ile ittifak kurarak Paphlagonia'ya saldırıp aralarında paylaşırlar. (**Iust.** 37 4 3, Haris, 1980: 864, Arslan, 2007: 92). Ardından Mithridates Kappadokia'yı işgal eder. (**Iust.** 37 4, 38 7-10, Arslan, 2007: 99, Haris, 1980: 865). Bu gelişmeler üzerine Roma, MÖ 96'da gönderdiği bir heyetle her iki kralın da işgal ettikleri yerlerden geri çekilmesini bildirir ve krallar çekilmek zorunda kalır. (Arslan, 2007: 102). III. Nikomedes'in MÖ 94'te ölümü ile yerine, Roma desteği ile oğlu IV. Nikomedes Philopator (MÖ 94-74) tahta geçer. IV. Nikomedes MÖ 74 yılında krallığının yönetimini Roma'ya miras bırakmasıyla Bithynia Krallığı da sona ermiş olur. (Jones, 1998: 157).

S. H. Allen, Boğazlar'ı Immanuel Wallerstein'ın dünya sistemleri analizi çerçevesinde değerlendirir. Wallerstein'ın ekonomik yapılarına göre ülkeleri değerlendirdiği analizinde, kabaca ve genel olarak her biri daha büyük bir sistemin parçası olan bölgeler arasında dört unsur vardır. Buna göre bir merkez (core), çevre (periphery), ve en dıştaki bölgeyle (external zone) bağlantı kuran bir yarı-çevre (semi-periphery) bulunur. (Allen, 2007: 159) Allen daha sonra, M. Allen'ın rekabet edilen çevre/mücadele alanı (contested periphery) analizini Çanakkale ve Istanbul Boğazlar'ı özelinde inceler. Rekabet çevresi konum olarak, yine Wallerstein'ın bahsettiği "yarı-çevre"ye benzerdir, ancak burası, merkezin hiç bir zaman üzerinde daimi bir hâkimiyet kuramadığı ve sürekli olarak farklı güçler arasında el değiştirdiği bir mücadele alanıdır. Allen'ın sunduğu örneklere göre rekabet çevreleri her zaman elde edilmek istenen stratejik bölgelerdir ve

kara ve deniz yollarının kavşak noktasında bulunurlar. Çanakkale Boğazları, bu nedenle rekabet alanlarından biridir ve Troia ve Ilion kentleri deniz ve kara yolları üzerindeki askeri terimiyle tıkama mevziilerine (choke point) konumlanmıştır. Bu bahsedilen yerler ekonomik ve politik hayatı yakından ilgilendirmişlerdir. Boğazlar üzerindeki kontrol mücadelesi Klasik Çağlar'dan (Troia Savaşları) itibaren bilinir. Daha sonra bu coğrafya, Atinalılar-Persler, Atinalılar-Spartalılar ve Hellenistik krallıklar arasındaki güç mücadelesine tanık olur. Bu durum Roma, Bizans ve Osmanlı Imparatorlukları döneminde de sürer. Birinci Dünya Savaş'ındaki Çanakkale Cephesi bu mücadelenin yakın geçmişte yaşanılan örneklerinden biridir. (Allen, 2007: 161)

Allen'a göre Antik Çağ'da bu mücadele Roma egemenliği ile bitmiş gözükmektedir. En son Mithridates Savaşları'nda Pontos Krallığı ve Roma bölgede karşı karşıya gelir. Bundan sonra, Boğazlar ve çevresi, Roma, ardından Bizans ve Osmanlı "merkez"lerine entegre olur ve artık bir rekabet alanı olmaktan çıkar.[3] (Allen, 2007: 161-162)

Boğazlar ve çevresi üzerinde cereyan eden bu güç mücadelesinde bölge olarak Bithynia ve Nikomedia kenti de payını alır. Bu bağlamda Bithynia Krallığı ve Nikomedia'nın yerini değerlendirmek gerekirse, Anadolu'nun geçiş noktasında olduğu için, belki de siyasi açıdan üzerinde durması en güç bölgede kurulan Bithynia Krallığı, iki yüz yıldan fazla, siyasi bir organizasyon olarak yer almıştır. Nikomedia (İzmit) ise dünya tarihinin en karışık dönemlerinden biri sayılabilecek Hellenistik dönemde, Bithynia Krallığı'nın başkenti olarak sivrilmiş, bu durum kente kültürel ve ekonomik bir zenginlik getirmiştir. Bithynia Kralları, Hellenistik Dünya'nın değişen konjonktürüne göre çıkarlarını gözetmişler ve batıdan Anadolu'ya açılan bu stratejik-coğrafi konumlarını kullanmayı bilmişlerdir. Üç tarafı denizle çevrili bir yarımadaya (Kocaeli Yarımadası) hâkim olan Bithynia Krallığı için savaş ve savunma açısından sadece kara gücü değil, deniz gücü de gerekliydi. Nikomedia ve çevresindeki ormanlık alanlardan sağlanan ahşap güçlü bir donanma yapmak için gerekli ihtiyacı karşılamış olmalıdır. Diğer taraftan krallar, sadece Nikomedia ve çevresine hâkim olan bir krallıkla ayakta duramayacaklarını ve siyasi açıdan son derece kaygan olan bu bölgede tutunamayacaklarını kavramışlardır. Bu yüzden hem topraklarını genişletmek istemişler hem de diğer krallıklarla aralarında tampon bölgeler oluşturmaya çalışmışlardır. Doğu sınırları için bunu az çok gerçekleştirirken güneybatıdaki komşuları Pergamon Krallığı ile her zaman sınır sorunları yaşamışlardır. (Haris, 1980: 861-864; Radt, 2002: 32-33)

Bithynia Krallığı'nın sahip olduğu jeopolitik avantajlar, bir başka açıdan bakıldığında krallığı cazip hale getiren bir dezavantaj olarak da görülebilir. Bu durum krallığın temkinli ve akılcı bir politika yürütmesini gerektirmiştir. Çünkü

[3] Allen, çalışmasının giriş kısmında Türkiye'nin dünya üzerindeki konumuyla başlı başına bir rekabet bölgesi olduğuna da vurgu yapar.

Anadolu'nun hâkimiyeti tarihin her döneminde Boğazlar ve çevresine hâkim olmaktan geçmiştir. Tarih boyunca bunun farkına varan pek çok devlet Anadolu'yu elinde tutmak için Boğazlar ve çevresini egemenliği altına almak istemiştir. Bithynia Krallığı da konumu nedeniyle Anadolu hâkimiyetini ele geçirmek isteyen devletlerin baskısı altında kalmıştır. Güçlerinin yetmediği yerde krallar, kendilerini tehdit eden uzaktaki bir güce karşı Makedonia Krallığı gibi yakın coğrafyadaki krallıklarla, bazen siyasi evlilikler yoluyla, iş birliği yapmışlardır. Bu uzaktaki güçler, önceleri, krallığının geleceğini Anadolu egemenliğinde görerek genişleme politikası güden Antiokheia (Antakya) merkezli Seleukos Krallığı, daha sonra ise Anadolu'da nüfuzunu artırmaya çalışan Roma Devleti olmuştur. (Braund 1984: 353-354; **Strab.** XII 4, 3; Haris, 1980: 861-2) Özellikle Seleukoslar'a karşı Ptolemaioslarla iyi ilişkiler kurulmuştur (Ziaelas ve III. Ptolemaios arasında), (Cohen, 1995: 61) I. ve II. Prusias'ın direnç gösteren politikalarına karşın, krallıkta çözülme, aslında II. Nikomedes ile başlamıştır. Roma'nın kendi desteğiyle tahta çıkardığı II. Nikomedes, Bithynia Krallığı için, III. Nikomedes'in Roma gücünün gölgesinde yapmaya çalıştığı Kappadokia Seferi dışında, sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü Roma, gücünü, bizzat kralı belirleyerek gösterir hale gelmiştir. Pergamon Krallığı'nın vasiyet yoluyla Roma hâkimiyetine geçmesi Anadolu'daki Roma hâkimiyeti için ilk basamaktır. Ancak ikinci ve çok daha önemli basamak, stratejik ve jeopolitik konuma sahip Bithynia Krallığı'nın, Pergamon Krallığı ile aynı kaderi paylaşmasıyla olmuştur. (Jones, 1998: 157; Haris, 1980: 866)

B. Roma Dönemi'nde Nikomedia (MÖ 74-MS. 476)

IV. Nikomedes'in Krallığı'nı Roma'ya bıraktığını vasiyet etmesiyle Bithynia, Roma'nın bir eyaleti hâline gelir. (Harris, 1980: 866). Böylece Romalılar bölgedeki yeni siyasi güç olarak yerlerini alırlar. MÖ 63 yılındaki Pontos seferi sonunda, Pontos'un Paphlagonia bölgesi Bithynia ile birleştirilerek Bithynia-Pontos eyaleti kurulur. (Arslan, 2007: 305 vd.), (**Harita, bkz.:** s. 1583). Bu yeni sistemde, Hellenistik Krallıkların sona ermesiyle *polis*'ler yani kentler ön plana çıkar. Eyaletteki etkinliklerini artırmak ve prestij sahibi olmak isteyen kentler, birbirleriyle yarışır hâle gelirler. Kentler arası rekabetin yaşandığı bu dönemde Nikomedia da bu çekişmede yerini alır.

Nikomedia, öncelikle, konumu nedeniyle Bithynia Eyalet Meclisi'nin merkezi olarak eyalette ön plana çıkar. (Levick, 1967: 167). MÖ 29 yılında ise İmparator Augustus, Roma ve kendi adına bir tapınak yapılması için Pergamon'a ve Nikomedia'ya izin verir. (**Dio Cass.** LI 20, 6-9). Böylece kent, *neokoros* unvanını alarak eyaletteki imparatorluk kültünün de merkezi olur. (Yegül, 1982: 14 dn. 38, Dereboy, 2007: 3 vd.). Augustus adına tapınak yapma izni almak sadece dinsel bir onur değil, hem ekonomik hem de politik açıdan çok önemli bir gelişmedir. Çünkü *koina* denilen ve imparator adına dört yılda bir yapılan oyunlar imparator tapınağı bulunan yerlerde yapılıyordu. Anadolu'da çok az kente bu iznin verilmiş

olması, Nikomedia'nın sahip olduğu önemin göstergesidir. Kent bu şekilde Roma'ya vergi vermekten muaf tutulur ve özel bir temsil hakkı kazanır. (Price, 2004: 115). *Neokoros* olmak sadece kentler arasında prestiji getirmez, özellikle deprem gibi doğal afetlerde imparatorların kente yardımlarını sağlar. Kentte sık sık gerçekleşen depremlerde Roma imparatorları yardım ellerini uzatmakta gecikmemişlerdir. Mesela Nikomedia MS 120 yılında meydana gelen bir deprem ile yıkılır.[4] Büyük zarar gören kent, İmparator Hadrianus'un yardımları ile onarılır. (Haris, 1980: 895, Mitchell, 1987: 351). Kent, ilk *neokoros* unvanından sonra İmparator Commodus döneminde ikinci kez *neokoros* olur. (Ruge, 1936: 486), (**bkz.: Fotoğraf 4**). Üçüncü *neokoros* hakkını ise İmparator Elagabalus döneminde alır. (Arslan, 1996: 107).

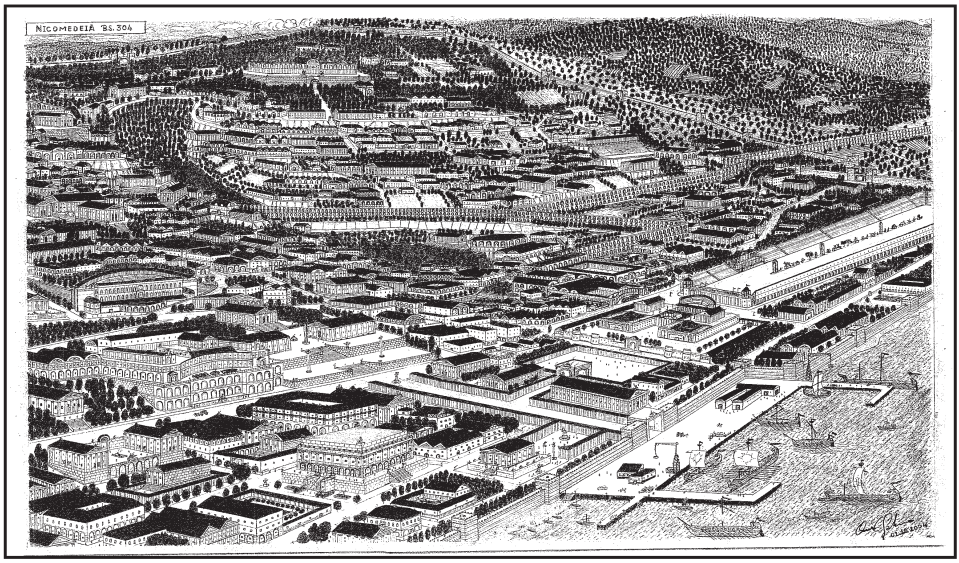
Fotoğraf 4: Nikomedia Sikkeleri Üzerinde Kent Merkezinde Bulunan Demeter Tapınağı ve İmparator Tapınaklarını Gösteren Betim. (**SNG 1944**: 582).

Kentler arası prestij ve unvan rekabetinin yaşandığı bu dönemde, Nikomedia'nın eyaletteki en büyük rakibi Nikaia olur. İki kent arasında müthiş bir çekişme yaşanır. Mesela MS 18 yılında İmparator Tiberius'un evlatlığı Germanicus tarafından *Metropolis* unvanı Nikaia'dan alınarak Nikomedia'ya verilir. (Waddington 1908: 513, **IGR** III, 63, 69). Bu durum iki şehir arasındaki rekabeti kızıştırır, hatta kavga o kadar büyür ki Roma ilişkileri düzeltmek için iki şehir arasında arabulucu rol oynar. (Bosch, 1942: 26 vd.). İmparator Traianus döneminde, Dio Khrysostomos'un Nikomedia ve Nikaia kentleri arasındaki çekişme üzerine "Nikaia halkı ile dirlik üzerine" adlı söylevi rekabetin boyutunu göstermesi açısından ilginçtir. (**Dion Chr.** 38). İki kent arasındaki mücadele MS. 194 yılında Septimius Severus ile Pescennius Niger arasında başlayan taht kavgasında yine kendini gösterir. Nikaia Niger'in, Nikomedia ise Severus'un tarafını tutar. (Texier, 1997: 103 vd.). Septimius Severus'un Niger'i kesin olarak yenmesinden sonra

[4] Metinde bulunan bütün deprem kayıtları Guidoboni, 1994'ten alınmıştır.

Nikaia cezalandırır, Nikomedia ise "fides" (sadık*)* unvanı ile ödüllendirir. (Ruge, 1936: 474). İmparatorun bu zaferinin betimleri Nikomedia'nın kent sikkelerinde görülebilir. (Waddington, 1908: 541).

Kent, Doğu'ya giden yol üzerinde bulunması, doğal bir limana sahip olması ve boğazlara yakın olması nedeniyle kentin limanında sürekli bir Roma filosu bulunur. (Fıratlı, 1971: 10, **bkz.: Çizim**). Kent sikkeleri üzerinde farklı dönemlerde basılan, hatta bazılarında imparator betiminin de bulunduğu, kadırga betimlerinin çokluğu, kent limanında bulunan filonun göstergesi olmalıdır. (Waddington, 1908: 561, 346). Kentte sürekli olarak bulundurulan Roma filosu kentin jeopolitik ve stratejik öneminin açık kanıtıdır.

Çizim: Antik Çağ'da Nikomedia Kenti. (**Çizim**: Onur Şahna, Çalık Ross 2007: Kapak).

MS II. yüzyıldan itibaren Nikomedia'nın askerî ve ticari açıdan önemi daha da artmaya başlar. Çünkü Avrupa'dan başlayarak Byzantion'a, ve Nikomedia'ya oradan Ankyra'dan geçerek Mezopotamya'ya giden ordu yolundaki trafik, imparatorluğun özellikle MS II.-III. yüzyıldaki doğu seferleri nedeniyle artar. (Howgego 1985; 41, Dönmez Öztürk, 2007: 84 vd.). Roma, Marcus Aurelius döneminden itibaren doğudaki Parth Devleti'ne ciddi seferler düzenler. Bu nedenle kent, Roma'nın doğudaki düşmanlarına karşı düzenlediği seferlerde elverişli konumu nedeniyle askerî bir üs olarak imparatorların konaklama yeri olur. Mesela, MS 214-215 yılında İmparator Caracalla Nikomedia'da kışı geçirir. (**Dio Cass.** LXXVII 17-18). Caracalla burada bir taraftan araba yarışları ve hayvan dövüşleri ile vakit geçirir, diğer taraftan yapacağı Parth seferinin hazırlıklarını

yapar. (Haris, 1980: 897; Ruge, 1936: 475). Antiokheia'dan dönen İmparator Elagabalus MS 218-219 kışında Nikomedia'da kalır. (**Dio Cass.** LXXIX 7 3, **Hdt.** V 5 3, Texier 1997; 104). Yine doğu seferi için MS 233/234 kışında Severus Alexander, sarayını Nikomedia'ya taşır. MS. 232/3 yılında Parth Devleti yerine kurulan Yeni Pers Devleti (Sasaniler) Roma'nın doğudaki yeni düşmanı olarak belirir. Bu nedenle MS. 242/243 kışında III. Gordianus sarayını Nikomedia'ya taşır. (Bosch, 1942: 36).

Sefer zamanlarında kullanılan yol, aynı zamanda Trakya ile Küçük Asya arasındaki ekonomik ilişkileri de önemli bir noktaya getirir. Ticaret yolunun bu şekilde Kuzey batıya kayması sonucu, batıdaki Smyrna gibi birçok liman kenti önemini kaybeder. Böylece bu güzergah üzerindeki şehirler ön plana çıkar. Dolayısıyla Nikomedia'nın ticari önemi ve ticaret hacmi artar. İkinci yüzyıldan itibaren Nikomedia ve Smyrna, Pergamon ve denizle doğrudan bağlantısı olmayan Laodikeia gibi kentler arasındaki *homonoia* sikkeleri bu kentler arasındaki artan ticari ilişkilerin göstergesi olmalıdır. (Dönmez-Öztürk, 2007: 85 vd.). Commodus döneminde Smyrna-Nikomedia (Waddington, 1908: 535, 148, **Fotoğraf 5, bkz.:** s. 1584), ve Laodikeia-Nikomedia arasında (**BMC, 1906:** 277); III. Gordianus Augustus döneminde Nikomedia-Pergamon (**BMC, 1892:** 350-352) ve Nikomedia-Smyrna arasında *homonoia* sikkeleri basılmıştır. (Waddington, 1908: 564, 371).

B. Levick'in belirttiği gibi genel olarak Bithynia ve Boğazlar, Roma İmparatorluğu 'merkez' ine bağlı olsa da diğer 'merkezler' arasında önemli bir rol oynar. Özellikle, imparatorluğun güç dengesinin doğuya ve kuzeye doğru kaymaya başladığı Principatus Dönemi'nde kentin ve bölgenin stratejik önemi daha da belirginleşir. İlk neden Roma'nın kuzey doğu sınırında Moesia Bölgesi'nde ve İmparator Traianus Dönemi'nde kurulan Dacia eyaleti'nde artan nüfuzuyla ilgilidir. İkinci neden doğu sınırıyla ilişkilidir. Euphrates (Fırat) Parthlara karşı bir bariyer oluştuturken, aynı zamanda Kafkaslar'ın ötesinde yaşatan Sarmatlar ve İskitler de imparatorluk için ciddi bir tehdit oluşturuyordu.Bu çizilen siyasi tabloda Bithynia'nın artan önemi İmparator Traianus tarafından farkedildi. Bu nedenle Genç Plinius sadece eyaletin içinde bulunduğu ekonomik ve idari sorunları çözmek için değil, aynı zamanda diplomatik, stratejik ve iletişim gibi imparatorluğun yakın gelecekte ihtiyaç duyacağı konular üzerine çalışmak için Bithynia'ya vali olarak atandı. (Levick, 1979: 125-127) Çünkü idari ve ekonomik problemler, Plinius atanmadan önce de, aslında Cicero zamanından beri eyaletin başlıca sorunuydu. (Levick, 1979: 120) Her ne kadar Bithynia ve Nicomedia Roma 'merkez'inin bir parçası ise de belki şu durumda Allen'in bahsettiği analize göre, eyaletin başkenti Nikomedia, bir 'tıkama mevzii' (choke point) olarak kabul edilebilir. Nikomedia ve Bithynia Bölgesi ana kara ve deniz yolları üzerindeki

konumuyla, iki merkez arasında, yani Roma ve Parth İmparatorlukları arasında, ve Kafkas kabileleri ve Danube Nehri ötesinde uzanan tehdite karşı en azından önemli bir tampon bölge oluşturmuştur.

Görüldüğü üzere MS I. yüzyıldan itibaren Akdeniz Dünyası'ndaki siyasi dengelerin değişmesine ve imparatorluğun ağırlığının doğuya kaymasına paralel olarak, kentin jeopolitik önemi giderek tırmanmaya başlar. Bu tırmanış, MS III. yüzyılda da devam eder ve Diocletianus'un kenti başkent yapmasıyla zirveye ulaşır.

Kenti, başkentliğe taşıyacak süreç MS 284 yılında, Nikomedia yakınlarında Diocletianus'un imparator ilan edilmesiyle başlar. (Williams 1985: 36 vd.; Kolb, 1987: 10 vd.; Kivimäki-Tuomisto 2001: 264 vd.). Diocletianus, imparator olmadan önce Moesia eyaletinde valilik yapar. İmparator bu görevi sırasında Roma'nın geldiği noktayı inceleme imkânı bulur ve bazı sonuçlara ulaşır. Doğuda Sasani tehlikesi, kuzeyde Germen kabilelerinin saldırıları, ayrıca eyaletlerde çıkan iç isyanlar imparatorluğun bu dönemde geldiği siyasi durumun bir özeti gibidir. Britannia'dan Fırat'a, Tuna'dan Afrika'ya uzanan imparatorluğu tek başına yönetmek ve çıkan olaylara hızlı ve etkili bir şekilde müdahale etmek son derece zordur. Bu nedenle, İmparator, dürüst ve iyi yetişmiş yardımcılara ihtiyaç duyacaktır. (Mattingly, 1971: 324-327). Bunun üzerine, Diocletianus, Maximianus'u MS. 286 yılında *augustus* olarak ilan eder ve nispeten bağımsız olarak Devlet'in batı bölgelerinin yönetimini ona bırakır. MS 293'te Diocletianus ve Maximianus kendilerine yardımcı olarak *caesar* sıfatıyla evlat edinirler. *Caesar*'lardan Galerius doğuda, Constantius batıda yer alır. Böylece Roma İmparatorluğu*, tetrarkhia* olarak adlandırılacak dörtlü yönetim ile yönetilmeye başlar. Roma bu yeni düzende yönetim merkezi olarak bütün etkinliğini kaybeder. Başkentler ise tamamen *tetrarkhia*'yı oluşturanların tercihine kalır. Diocletianus, genel olarak Nikomedia'da; Galerius, Sirmium (Mitroviça) ya da Thessalonika'da; Maximianus Mediolanum ya da Acquileia'da; Constantius ise Augusta Treverorum'da ve daha sonra Eburacum'da (York) hüküm sürer. (Mattingly, 1971: 328 vd., Foss, 2002: 2 vd., Ensslin, 1971: 383-388).

İmparator Diocletianus, imparator ilan edildiği Nikomedia'yı başkenti yapar. Kentin başkent yapılması *tetrarkhia*'nın kurulması gerekçeleriyle paraleldir. Bu dönemde Diocletianus'un yönetim alanı içindeki en büyük iki dış tehdit doğuda Sasani tehlikesi, kuzeyde ise Germen kabileleridir. Bu durum, hem doğuya hem de kuzeye hızlı müdahaleyi yapabilecek bir başkent ihtiyacını ortaya çıkarır. Nikomedia'nın, iyi bir limana sahip olması, kara ve deniz ulaşımı ile kuzey ve doğu sınırlarına ulaşım uygunluğu, doğu seferleri için elverişli konumu başkent olarak seçilmesinde etkili olur. (Foss, 2002: 3).

Diocletianus, bir başkent olacak şekilde kentin büyük bir kısmını yıktırıp yeniden inşa ettirir. Amacı kenti Roma ile yarışacak kadar güzel bir görünüm

kazandırmaktır. Aslında bu dönemde imparatorluğun inşa faaliyetleri imparator nerede ikamet ediyorsa o kente göre yoğunlaşır. Başkentte imar faaliyetleri abartılırken diğer kentler bundan yoksun kalır. Bu nedenle Diocletianus'un başkenti yaptığı Nikomedia, özellikle imparatorluğun bu döneminde, imar faaliyetleri açısından şanslı bir kentti. (MacMullen, 1959: 219, 233 dn. 95). İmparator, imar çalışmaları için en iyi mimar, sanatçı ve işçileri getirtir. Bu başkentlik süreci ile Nikomedia birçok Roma yapısına kavuşmuş olmalıdır. Nikomedia'nın mimari gelişimi büyük bir ivme kazanır. Hatta dönemin çağdaş kaynaklarından Lactantius yazılarında, Roma ile Nikomedia arasındaki güzellik yarışını ima eder. Ayrıca Diocletianus'un Nikomedia'da basilica, circus, darphane, silah imalathanesi, eşi ve kızının oturmaları için bir saray yaptırdığını kaydeder. (Lact. **Mort. Pers.** 7, 8-10). Yarış oyunlarına meraklı olan Diocletianus'un kentte yaptırdığı hipodromdan günümüze bir iz kalmaz. Büyük ihtimalle daha sonraları kentin başka yapılarının inşasında devşirme malzeme olarak kullanılır. (Texier, 1997: 104). Darphane ve silah imalathanesi kentin ve bölgenin ekonomisi için son derece önemli bir yer teşkil eder. Silah imalathanesi *tetrarkhia'*nın temel ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan yapılardan biridir. Burada kalkan ve ağır zırhlar üretilir. MS 294 yılında açılan darphane, bütün Pontos'un sikke ihtiyacını karşılar ve Heraklius Reformu'na kadar (MS 629/30) kullanılır. (Foss, 2002: 3 vd.).

Diğer taraftan Diocletianus, tümüyle harap olan Antoninus hamamlarını onartır ve genişleterek halkın kullanımına sunar. İmparator, ayrıca, kentin sur çemberi ile çevrilmesi ve tahrip olanların onarılması ve güçlendirilmesi ilgilenir. Nikomedia'nın geç dönem sur kalıntıları Foss tarafından yapılan çalışmada incelenmiştir. (Foss, 2002: 72 vd.). Nikomedia kentinin sur kalıntı izlerinin, günümüzde Kocaeli İli İzmit İlçesi Orhan Mahallesi ve Paç Mahalleleri sınırlarından Seka arazisine kadar sürdüğü tespit edilmiştir. (Fıratlı, 1971: 11; Foss, 1996: 29, 41 vd.; Zeyrek, 2005: 29). Bu kalıntılar önemli ölçüde "Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" kapsamında da tespit edilmiş olup kent sınırları hakkındaki çalışmalar yüzey araştırması kapsamında sürdürülmektedir. (Çalık Ross, 2007: 96).

Diocletianus sadece imar faaliyetleri değil, aynı zamanda kültürel açıdan da kentin gelişmesi için çalışır. İmparatorluk sınırları içindeki ünlü heykeltraşlar ve hatipler Nikomedia'ya çağrılır. (Öztüre, 1969: 53). Söylev ustası Lactantius ve arkadaşı Fabius Latince dersler vermek üzere davet edilir. (Rand, 1971: 607 vd., Kivimäki-Tuomisto, 2001: 272). Bu dönemde Nikomedia, Roma, Antiokheia (Antakya) ve Aleksandreia (İskenderiye) ile birlikte dünyanın en önemli dört kenti arasında yer alır. Hatta Libanius, Nikomedia'yı Roma ile kıyaslar ve kentin Roma'dan daha güzel olduğunu vurgulayarak kenti över. (Lib. **Or.** 61 7-10). Diğer

taraftan Ammianus Marcellinus, kentin görkeminden bahsederken, Nikomedia'nın ihtişamlı özel ve kamu binalarıyla donatıldığını ve bu yüzden iyi hâkimlerin ona ebedi kentin merkezi gibi baktıklarını yazar. (**Amm. Marc.** 22 9, 3).

MS. 324 yılında, Roma tahtına Constantinus'un geçmesi hem Nikomedia hem de imparatorluk için yeni bir çağın başlangıcıdır. (Foss, 2002: 6; Ruge, 1936: 477). İmparator Constantinus (MS 324-337) Byzantion'da yeni bir başkent inşa etmeye karar verir. MS 330 yılında Byzantion'da kendi adını taşıyan Constantinopolis'in açılmasıyla Nikomedia da eski önemini yitirmeye başlar. Aralarında Diocletianus'un da bulunduğu pek çok heykel yeni başkentin hipodromuna dikilmek üzere götürülür. (Foss, 2002: 7).

Diocletianus'tan Büyük Constantinus'a kadar yaklaşık elli yıl başkentlik yapan Nikomedia, Byzantion'da kurulan yeni başkent Constantinopolis'in açılmasıyla görkemini kaybeder. Nikomedia MS 358 yılı Ağustos ayında geçirdiği büyük bir deprem sonucu büyük ölçüde yıkılır. O sırada Roma tahtında bulunan ve çocukluk yıllarını Nikomedia'da geçiren İmparator Iulianus (MS. 360-363), kente oldukça yüklü bir bağışta bulunur. (**Amm. Marc.** 22 9, 3; Ruge, 1936: 478). Aynı yılın aralık ayında ise kent yine şiddetli bir deprem ile sarsılır. Ammianus Marcellinus, depremin Nikomedia'nın geriye kalanını da yıktığını belirtir. **(Amm. Marc.** 22 13, 5).

MS 362 yılındaki depremle, büyük darbeler alan kentin durumu MS 554 ve 558 yıllarındaki depremlerle daha da kötüleşir. Kent, İmparator Iustinianus Dönemi'nde yaptırılan kiliseler, su kemerleri ve hamamlarla biraz toparlanır. (Texier, 1997: 109). Bu şekilde Bizans Dönemi'nde görkemli olmasa da varlığını sürdürür. Bizans döneminde Nikomedia, eski güzelliğini yitirse de jeopolitik önemini korumayı sürdürür. Bu dönemde Bithynia'nın baş piskoposluk merkezi olmasıyla dikkat çeker. Bizans kaynaklarında kent, başkentin ambarı, Bithynia'nın başlıca kenti olarak geçer. Buradan kent limanının başkente erzak sağlama konusundaki önemi anlaşılır. Bizans döneminde kentin güçlü kalesi ve surlarıyla imparatorun yaptığı seferlerde askerî bir üs olduğu görülmektedir. Düşmanın adı değişse de, kent askerî üs özelliği nedeniyle önem kazanır. Bizans'ı tehdit eden güçler; Persler, Araplar, Ruslar, Haçlılar ve son olarak da Osmanlılar yani, Türkler olur. Bu süreçte Nikomedia mücadele alanının ortasında kalır ve Bizans tarafından, başkente giden güzergahtaki son güçlü kale olduğundan kaybedilmemesine çalışılır. Bu çetin mücadele döneminde kent sık sık tahrip olur. Nitekim pek çok kaynakta kentin harap olduğu yazılıdır. (Foss, 2002: 29-44).

Sonuç olarak, Nikomedia Kenti; doğal kaynaklara, bir geçiş noktası üzerindeki konuma, korunaklı, doğal bir limana, verimli tarım alanlarına, tatlı su kaynaklarına, yenebilir bitkilere ve deniz ürünlerine sahip olması nedeniyle Antik

Çağlardan günümüze, insanların yerleşim alanı olarak seçtiği bir yer olmuştur. Bu jeopolitik özellikler, kenti, Hellenistik Dönem'de Bithynia Krallığı'nın başkentliğine taşımıştır.

Bithynia Krallığı'nın ardından bölgede hâkimiyet kuran Romalılar da kentin önemini fark etmişler ve özellikle askerî bir üs olarak kentin konumundan ve sahip olduğu korunaklı limandan yararlanmışlardır. Ayrıca kente üç kez *neokoros* unvanı vererek Bithynia eyaletinin en önemli kenti yapmışlardır. Aslında Nikomedia'nın Roma dönemindeki jeopolitik önemi jeopolitik avantajlarının yanı sıra değişen siyasi konjonktüre göre de şekillenmiştir. MS II. yüzyıldan itibaren doğudaki Parth Devleti tehlikesi, MS III. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yerini Yeni Pers Devleti'ne (Sasaniler) bırakmıştır. Bu nedenle Nikomedia doğuya giden yol üzerindeki konumu nedeniyle MS II. yüzyıldan itibaren Roma için bir üs hâline gelmiştir. Nihayet MS. 284 yılında tahta geçen Diocletianus'un kenti başkent ilan etmesiyle Nikomedia'nın jeopolitik önemi bir anlamda tescillenmiştir.

MS 330 yılında yeni başkent olarak Constantinopolis'in açılması kente başkentliği kaybettirmiş, jeopolitik önemini kaybettirmemiştir. Nikomedia, Bizans Dönemi'nde de askerî bir üs ve tahıl ambarı olarak başkent Constantinopolis'i besleyen ve koruyan bir kale olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise Nikomedia/İzmit kenti, limanı, kara ve deniz yolu üzerindeki konumu, doğal kaynakları ile ülkemizin en önemli endüstri ve sanayi kentlerinden biri olarak hizmet etmektedir. Oysa burada kentin hem Antik Çağ'daki konumu ve jeopolitik önemi hem de komşusu İstanbul kadar zengin olan tarihî ve arkeolojik zenginliği ortaya çıkmaktadır. Nikomedia/İzmit'in sahip olduğu tarihî ve arkeolojik potansiyel hem kent turizmine hem de bilimsel araştırmalara büyük bir katkı yaparak kentin bu alanda da adını duyurmasını sağlayacaktır. 2005 yılından bu yana Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Kurucusu Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross tarafından yürütülen "Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" ve bu çerçevede sürdürülen "Nikomedia Projesi" kentin bu potansiyelinin ortaya çıkarılması açısından son derece sevindiricidir.

KISALTMALAR

AAD: Anadolu Araştırmaları Dergisi.

ANRW: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt.

Belleten: Belleten. Türk Tarih Kurumu.

BMC 1892: The British Museum Catalogues. Catalogue of the Greek Coins of Mysia, W. Wroth, Londra 1892.

BMC 1906: The British Museum Catalogues. Catalogue of the Greek Coins of Phrygia, B. V. Head, Londra 1906.

CAH: The Cambridge Ancient History.

HSPh: Harvard Studies in Classical Philology.

IGR: Inscriptiones Graecae Ad Res Romanas Pertinentes, Cilt. I-III, R. Cagnat-G. Lafaye, Paris 1906.

RE: Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.

SNG 1944: Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Bosphorus-Bithynia. Kopenhag 1944.

KAYNAKÇA

1. Antik Kaynaklar

Amm. Marc., Ammianus Marcellinus, **Res Gestae**, : Rerum Gestarum Libri**,** J. C. Rolfe, Londra 1935-1939.

App. Rom. Hist., Appianos, **Rhomaïka**, **Çev.:** H. White, Londra 1912.

Aristot. Ath. pol., Aristoteles, **Politeia**, **Çev.:** M. Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.

Arrian. Parth., Arrianos, **Parthica**, Fragmenta Historicorum Graecorum, Vol. III, trans. K. Müller, Frankfurt/Main: Minerva, 1975.

Dio Cass., Dio Cassius, **Rhomaïka**, **Çev.: Dio's Roman History**, E. Cary, Londra 1969.

Diod., Diodorus Siculus**, Bibliotheke**, **Çev.:** C. H. Oldfather, Londra 1956.

Dion Chr., Dio Khrysostomos, **Orationes**, **Çev.:** H. L. Crosby, Cilt. IV. Londra 1956.

Hdt. Herodotos, **Historia**, **Çev.:** A. D. Godley, Londra 1966.

Iust. M. Iunianus Iustinus, **Epitoma Historiarum Philippicarum**. **Çev.:** J. S. Watson, **Ed.:** M. C. J. Miller, Chicago 1992.

Ksen. **An.,** Ksenophon, Anabasis, **Çev.:** E. C. Marchant, Cilt. III, Oxford 1904.

Lact. **Mort. Pers.,** Lactantius, **De Mortibus Persecutorum, Çev.:** J. L. Creed, Oxford 1984.

Lib. **Or.,** Libanius, **Oratio**, **Çev.:** Autobiography, Oration I, L. Dindorf, Bonn 1832.

Paus. Pausanias, **Perihegesis tes Hellados**, **Çev.: Pausaniae Graeciae Descriptio**, F. Spiro, Cilt. III, Leipzig, 1967.

Polyb. Polybios, **Historiai**, **Çev.: The Histories**. W. R. Paton, I-VI. Londra 1978.

Plin. **Nat.** Yaşlı Plinius, **Naturalis Historia**, **Çev.: Natural History**, H. Rackham, Londra 1938.

Plin. **Epist**. Genç Plinius, **Epistulae**, **Çev.:** W. Williams, Correspondence with Trajan from Bithynia, Warminster 1990.

Ptol. **Geogr.** Klaudios Ptolemaios, **Geographika Hyphegesis**, **Çev.:** E.L. Stevenson. New York 1932.

Strab. Strabon, **Geopgraphika**, **Çev.: Antik Anadolu Coğrafyası**, A. Pekman, İstanbul 1993.

Thuk. Thukydides, **Çev.: History of Peloponnesian War**, C. F. Smith, Londra 1920.

2. Modern Kaynaklar

Aksoy, T., (2000), **İzmit Su Yolları,** İzmit.

Allen, S. H., (2007), "The Hellespont and Bosphorus Starits as a Contested Periphery Conduit between Europe and Asia", G. Erkut-S. Mitchell (**eds.**), **The Black Sea : past, present and future,** London : British Institute at Ankara, Istanbul : Faculty of Architecture, Istanbul Technical University. 159-166.

Altınlı, İ. E., (1968), "İzmit-Hereke-Kurucadağ Alanı'nın Jeoloji İncelemesi", (**www. mta. gov.tr/mta_web/kutuphane/mtadergi/71_1.p.).**

Arslan, M., (1996), "Bithynia Bölgesi Şehir Sikkeleri" **Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı** (1996) 101-139.

-----, (2007), **Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator,** İstanbul.

Bosch, C., (1942), **İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi**, **Çev.:** O. N. Arıdağ, İstanbul.

Braund, D. C., (1984), **Rome and the Friendly King: the Character of Client Kingship**, London.

Broughton, T. R. S., (1938), "Roman Asia Minor", **An Economic survey of Ancient Rome,** Cilt. IV, Baltimore. 499-918.

Calder, W. M.-Bean, G. E., (1958), **A Classical Map of Asia Minor,** Londra.

Cohen, G. M., (1995), **The Hellenistic settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor**, Berkeley-California.

Cramer, J. A., (1832), **A Geographical and Historical description of Asia Minor, with a map,** Cilt. I-II, Oxford.

Çalık Ross, A., (2007), **Antik İzmit: Nikomedia,** İstanbul.

Çapar, Ö., (1987), "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu", **Anadolu Demir Çağları,** Ege Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir. 12-33.

Dereboy, N., (2007), "A Tale of Two Cities-A Comparative Study of the Development of the Ancient Cities, Nicaea and Nicomedia (İznik and İzmit)"**, I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri I-II, Kocaeli, 20-22 Nisan 2006,** Kocaeli. 486-498.

Dönmez Öztürk, F., (2007), **Roma Çağı Küçük Asya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları,** İstanbul.

Ensslin, W., (1971), "The Reforms of Diocletian" **CAH** XII (1971) 383-407.

Fernoux, H. L., (2004), **Notables et élites des cités de Bithynie aux époques hellénistique et romaine,** Lyon.

Fıratlı, N., (1971), **İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi.** İstanbul.

Foss, C., (1996), **Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia,** Londra.

-----, (2002), **Anadolu'da Orta Çağ Kaleleri'nin İncelenmesi II, Nicomedia, Çev.:** F. Y. Ulugün. İzmit.

Graham, A. J., (1982), "The Colonial Expansion of Greece", **The expansion of Greek world, from eighth to sixth centuries, Cambridge Ancient History,** Cilt. III. Kısım III.

Guidoboni, E., (1994), **Terremoti Prima del Mille in İtalia e nell'area Mediterranea. Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century,** Ed. Alberto Comastri-Giusto Traina., **Çev.:** B. Phillips, Roma.

Harris, B. F., (1980), "Bithynia. Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism.", **ANRW** 2.7.7 (1980) 857-901.

Horden, P.-Purcell N., (2000), **The Corrupting Sea, A Study of Mediterranean History,** Oxford.

Howgego, C. J., (1985), **Greek Imperial Countermarks: Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire**, Royal Numismatic Society, Londra.

İlhan, S., (1986), "Jeopolitik ve Tarihle İlişkisi", **Belleten** XLIX 195 (1986) 607-624.

Jones, A. H. M., (1998), **The Cities of the Eastern Roman Provinces,** Oxford.

Kivimäki, A.-Tuomisto, P., (2001), **Rooman Keisarit,** (Fince) Helsinki.

Koçak, Ö.-Şahin, H., (2003), "Eskiçağ Tarihî Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri" **AAD** 16 (2003) 337-373.

Kolb, F., (1987), **Diocletian und die erste Tetrarchie**, Berlin.

Levick, B., (1967), **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford.

-----, (1979), "Pliny in Bithyina – And What Followed", **Greece&Rome,** 2ndSeries 26/2, 119-131.

MacMullen, R., (1959), "Roman Imperial Building in the Provinces", **HSPh** 64 (1959) 207-235.

Magie, D., (1950), **Roman Rule in Asia Minor,** I-II, Princeton.

Malay, H., (1992), **Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması**, İzmir.

Mango, C.A., (1995) "Introduction", C. A. Mango-Dagron G., **Constantinople and its hinterland: papers from the twenty seventh spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, 1993.** Oxford, 1-6.

Mattingly, H., (1971), "The Imperial Recovery" **CAH** XII (1971) 324-339.

Mitchell, S., (1987), "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces", **HSPh** 91 (1987) 333-365.

Meyer, E., (1899), "Bithynia" **RE** III (1899) 515-524.

Mørkholm, O., (2000), **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Çev.:** O. Tekin, İstanbul.

Öztüre, A., (1969), **Nikomedia-İzmit Tarihi,** İstanbul.

Price, S. R. F., (2004), **Ritüel ve İktidar-Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü, Çev.:** T. Esin, Ankara.

Radt, W., (2002), **Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, İstanbul.

Rand, E. K., (1971), "The Imperial Crisis and Recovery", **CAH** XII (1971) 605-610.

Ruge, W., (1936), "Nikomedia" **RE** XXXIII (1936) 468-491.

Texier, C., (1997), **Küçük Asya. Bithynia.** Cilt. I., Hazırlayan: R. Kaplanoğlu, İstanbul.

Uçarol, R., (1978), **Jeopolitik,** İstanbul.

Waddington, W. H.-E. Babelon-Th. Reinach, (1908), **Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure,** Cilt. I, Paris.

Williams, S., (1985), **Diocletian and the Roman Recovery,** New York.

Yegül, F. K., (1982), "A Study in Architectural Iconography: Kaiseral and the Imperial Cult", **The Art Bulletin** 64/1 (1982) 7-31.

Zeyrek, T., (2005), **Nikomedeia, Arkeolojik Açıdan Genel Bir Değerlendirme**, İstanbul.

3. WEB

http://www.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/kocaeliicd2006.pdf

http://www.mta.gov.tr/mta_web/kutuphane/mtadergi/71_1.p

http://www.rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/296.